

JOSEF VÁLKA, BRNO

UNIVERZÁL

Po Listopadu 1989 se u nás dokořán otevřely brány soudobé zahraniční vědě a kultuře. Dveře poslucháren fakulty se potom nějaký čas netrhly pod nápořem zvaných i nezvaných přednášejících hostů ze Západu. Byly mezi nimi skvělé celebrity ze Spojených států, Francie, Anglie, Německa a jiných zaslíbených zemí a také badatelé méně proslulí. Nicméně při přednášce jakéhokoliv cizího hosta bylo v posluchárně vždy nabito. Pro studenty byl zahraniční badatel garancí nejvyšší úrovně. Na domácích učitelích lpělo Kainovo znamení pohrobků starého režimu a obligátní marxistické minulosti. Přiznám se, že mě tato situace deprimovala a pokládal jsem ji za dílo historické nespravedlnosti. Nejvíce mne iritoval nával publika na přednášku, s níž mnozí učenci objížděli celou Evropu popřípadě i jiné světadíly, jako specialisté na problém, zajímavější úzký okruh vzájemně se zvoucích akademických kolegů.

Dostali jsme tehdy nápad, že vstoupíme do soutěže o posluchačstvo nikoliv jednou přednáškou, do které bychom vložili veškeré své vědění nebo ty problémy, nad kterými právě uvažujeme, ale že se pokusíme jako „trio“ Kroupa – Štědroň – Válka nabídnout studentům seriál třiceti přednášek „s obrázkama a ukázkama“. (Pokládám promítání obrázků za univerzity nedůstojnou pouťovou atrakcí, která má přilákat lidové publikum. Johan Huizinga konal přednášky o holandském umění 17. století bez promítání obrazů. Řekl, že každý vzdělaný člověk zná tyto obrazy z návštěv galerií a dovede si je vybavit a že promítání narušuje plynulost výkladu.) Ohlásili jsme tedy dvouseměstrální kurz o kultuře moderny a postmoderny jako volné přednášky pro veškeré zájemce.

Na první lekci jsme se plížili k posluchárně postranní chodbou se srdcem na místě kam nepatří v předpopravní náladě. „Pokud jich tam bude méně než nás, tj. dva, tak to zabalíme“, dohodli jsme se cestou. Bylo tam pár lidí, takže jsme zahájili. Já historickým úvodem, Kroupa s promítačkou, diapozitivy a výkladem o architektuře a výtvarném umění, Miloš s magnetofonem, a esejem o hudbě i jiných věcech, jak je jeho zvykem a rétorickou předností. Postupně se nám podařilo zaplnit větší posluchárnu i kinosál, pak dokonce aulu JAMU a sál Domu umění. Miloš na posledně jmenovaném místě pronesl skvělý projev o současné hudbě, který bohužel nikdo nezapsal.

Bavilo nás to, a zdálo se že i posluchače, asi tři roky a dosud to pokládám za šťastný a užitečný nápad. Nevím, zda trio přednášejících má v akademickém světě obdobu. Porušilo to kánon jednoho přednášejícího, a nebyla to ani diskuse bavičů při table ronde. Nosili jsme kůži na ten buben, kterému se říká trh. V Americe prý na počtu posluchačů závisí existence učitele i jeho plat. Když přemýšlím, jak to bylo možné a proč nás to napadlo, dochází mi, že jsme vycházeli z našeho vzájemného přátelství, dosavadní spolupráce, že jsme se dobře znali a věděli co jeden od druhého můžeme čekat. Tématicky jsme si nakonec nepřekáželi, v leccčems se doplňovali a navzájem se inspirovali. Domnívali jsme se, že posluchači různých oborů by měli mít na filozofické fakultě určitý společný základ humanitního vzdělání a že jím může být po abdikaci marxismu jediné kulturní historie. Historie konkrétní, ale pokoušející se najít společné znaky a snad i myšlenkový a historický základ kulturní epochy. Jádrem našich výkladů byl manýrismus, baroko a postmoderna, univerzální kultury se společným cítěním a myšlením a náš společný výzkumný problém. Nevím nakolik, ale snad jsme částečně zaplnili informační mezeru o různých zajímavých tématech, osobnostech a problémech, dokud nebyla zaplněna překlady knih, z nichž jsme sami čerpali svou moudrost. V době, kdy to celkem fungovalo, jsme uvažovali, zda bychom si nemohli najmout maringotku a jezdit s naším programem po vlastech českých a moravských jako kdysi jezdívali komedianti. Kdo neví, že každá přednáška je tak trochu představení, ať nepřednáší. Miloš spojuje exemplárně hlubokou kulturněhistorickou erudici a hudební skladatelské nadání s nadáním spisovatele, rétora a (snad se nebude zlobit), herce – improvizátora. Nikdy nezklame jako rétor, kazatel i herec a je na něho absolutní spolehnutí, pokud se dostaví. Tehdy ani jedno představení nevynechal. Když se jeho improvizace zatoulala od tématu příliš daleko, zašeptal jsem mu nenápadně „madrigal“ a on se elegantním obloukem od spílání nacistům a Hitlerovi vrátil k manýrismu 16.–17. století a vysvětlil perfektně jak formu madrigalu, tak funkci polyfonie v kultuře oné doby. Nevím jak posluchači, ale my tři jsme se bavili a vzájemně jsme se poučovali do doby než jsme zjistili, že jsme si již skoro všechno o tématu řekli a společné kurzy zrušili. Možná, že už na ně přestala být zvědavá doba, neboť do módy přicházeli pouze úzci a nové ideologie.

* * *

Nebyla to první moje badatelská a učitelská spolupráce s Milošem. Štědroňem. Je mužem dialogu, spolupráce a pracovní pohody. Dovede podněty přijímat i rozdávat, poslouchat, diskutovat, soustavně číst, má chorobnou paměť a dovede přetavit svou erudici a zkušenost v nový text a v hudební dílo. U všech velkých umělců, které jsem poznal, jsem mohl pozorovat hluboké vzdělání, všestranný zájem o kulturu a dějiny i současnost a schopnost naslouchat. Dovedu v jejich básních, hrách, románech a dokonce i hudebních skladbách rozpoznat ono zkušenostní východisko jejich tvorby, některé z jejich pramenů, ale nikdo z nich, ani Skácel, ani Kunderové, ani Matal nebo Lacina, ani Uhde nebo Štědroň mi neprozradili, jak onen transfor-

mační proces proměny zkušenosti a erudice v nové dílo v jejich hlavě probíhá. Vlastně jsem jim tuto otázku nekladl a oni sami o tom zázračném procesu nikdy nevypravovali (někdy něco napsali). Je to jedno z tajemství tvorby, které možná sami nevnímají. Ale historikovi, který autora zná, umožňuje tato známost poznat aspoň část onoho zkušenostního východiska jako jednoho ze stavebních kamenů historiografie kultury, nemá-li být popisem zcela subjektivních dojmů.

Štědroň je zázračným obojživelníkem, tj. umělcem i profesionálním kulturním historikem. Toto výjimečné, ale nikoliv ojedinělé spojení umělecké a vědecké složky osobnosti plodí nejzajímavější výklady o umění a hudbě, ale nepochybně se také promítá do samotné umělecké tvorby. O té se jako laik neodvažují u Štědroňe nic tvrdit, ačkoli – netoří umělci především pro laiky? Nechodí v každé době se svými výtvoři na trh? Nestojí o to, aby jejich skladby byly hrány a měly úspěch, také kasovní? A nedávají tím laikům právo o umění mluvit? Umění bez laického publika je nemyslitelné. Malíř trpí, když nemůže vystavovat, dramatik, když jeho hry nejsou uváděny v divadle, skladatel, když jeho skladby orchestry nehrají a nenatáčejí, spisovatel, když jeho knihy netisknou. I když mnozí tvrdí, že tvoří jen pro sebe.

Zažil jsem jednou spolu s Milošem snad největší chválu, kterou se mu mohlo od laického publika dostat. Šli jsme se podívat do kina Moskva na Baladu pro banditu, sedli si za skupinu mladých brněnských „kořeňů“ a po skončení filmu jsme s nimi odcházeli v houfu z kina. Divně mlčeli, ale pak jeden svým kámošům řekl a my to slyšeli: „Pánové, bylo to dobré, a ta muzika byla betálná“. Značná část Štědroňovy tvorby je spojena s divadlem, filmem, je psána pro publikum a je součástí představení, zábavy, nicméně Miloš není řemeslníkem masové hudební a literární produkce, ale umělcem sofistikovaným. A ve vědě přísným akademikem. V obou oblastech je experimentátorem a výzkumníkem.

* * *

Musím se přiznat nebo pochlubit, že vytrvalým posloucháním hudby jsem poněkud ochladl v nadšení abonentů koncertů k věčně přehrávaným skladbám velikánů hudby minulosti a přestal jsem velké koncertní cykly kde se nehraje nic jiného, navštěvovat. Také proto, že mám ty skladby na deskách a mohu si občas i nejlepší symfonická tělesa z éteru na satelitním přijímači přivolat do domu. Svého času jsem však nevynechal v brněnském Rozhlasovém studiu na Lenince žádný koncert soudobých, převážně brněnských skladatelů, a často jsem nalažil přijímač na stanici „Österreich eins“, když pozdě večer vysílala nekonečný cyklus hudebních pořadů „Zeitgenössische Musik“. Kromě toho jsem četl Opus musicum a Mannova Doktora Fausta, a poslouchal brněnskou muzikologickou a skladatelskou partu, kde se mluvilo o hudbě většinou bez nábožného zanícení, leč se znalostí věci. Miloš mi také umožnil nahlédnout do onoho úžasného prostředí, kde se muzika „dělá“, tedy zkouší a nahrává. Muzikanti při této práci nemají čumily rádi, ale zážitek je to nezapomenutelný. Zejména když v rozhlasovém studiu nahrával Štědroňovu skladbu Gustav Brom and his boys.

Nakonec jsem si vypěstoval i schopnost poznat přibližně, kdo mohl soudobou skladbu (v 60.–80. letech) komponovat. Jako u každého z umění, je i u moderní a postmoderní hudby měřítkem pro kvalitu autora také to, zda je mezi jinými poznatelný, zda má svůj styl, svou individualitu. Spousta současných skladeb je bohužel kompilací obehnaných motivů. A pak, dokonalé skladbě musí být něco co, co zaujme, co je nového, co není banální nebo jen a jen provokací a nonsensem. Nebo co překročí stylové nebo módní paradigma a otevře hudbě nové možnosti. Přijít ke klavíru na podium se sekerou a rozsekat tento drahý nástroj na cucky je možno považovat za zajímavý jev, ale jen jednou. Opakování takové akce je vhodné jen ve frašce, kde tento akt má jinou než hudební funkci. A dnes již uměním nelze provokovat měšťáka. Neexistuje kultivovaný měšťák a zvykli jsme si již na všechno. Také kravál je pokládán za hudbu.

Moderní a postmoderní hudba hodná toho jména je, stejně jako jiná umění, součástí poznávání – podobně jako věda. Skladatel pracuje analogickým způsobem jako vědec, jak pěkně ukázal Karl Popper. Hudba by zahynula, kdyby jen opakovala poznané postupy a kánony, tak jako hyne věda spoutaná dogmatismem momentálního paradigmatu nebo politickou korektností. Polyfonie, největší hudební objev středověku, prý vznikla chybami při opisování rezponzorií, tj. překonáním paradigmatu jednohlasu. Dnes jsme ve stadiu, kdy paradigmata ve vědě přestala existovat a vše je dovoleno. Na rozdíl od politiky a publicistiky - kde se stala rámcem možného politická korektnost, tj. existenčně bezpečné pokrytectví a služebnost momentální moci - se pravý umělec a vědec vždy pohybují na hraně korektnosti a nekorektnosti, svobody a kázně a usilují o pravdu. V umění, stejně jako v životě je pravda úsilím o pravdu. Miloš tuto vlastnost má, myslím, jak ve skladbě, tak ve vědeckých studiích. Pokud mne sluch neklame, jde v hudbě mimo jiné cestou návratů k minulosti nebo k starým rytmům dochovaným ve folklóru, vychází z dokonalé znalosti historických stylů a technik. V celkové struktuře skladby jsou to prvky, které se ovšem ukládají do jiných souvislostí než v jakých vznikly, nabývají nových významů, a nemohou přeskočit historii a logiku pozdějšího hudebního vývoje. Je tedy tradicionalistickým experimentátorem a vyzná se i ve druhé cestě postmoderny, tj. elektronické. Kam se tato postmoderní kombinace poučených návratů a experimentů bude ubírat, nevíme, ale něco se udrží, zůstane a rozvine. Hudba „Balady“ už sama umožnila nejružnější variace a úpravy, kterým se Štědroň nebrání. Patří to do prostoru hudby. Ale myslím, že Milošovy skladby vytvářejí zvláštní svět, který lze rozpoznat, proniknout do něj a prožívat. Jsou to skladby, které nenudí, což je obrovská přednost dobré moderní a postmoderní hudby. Není to muzeum, je to náš svět, ve kterém ještě hudba nezdegenerovala na roztřískání klavíru nebo na ohlušující kravál. Ale to jsou jen moje diletantské dojmy.

* * *

Bližší a srozumitelnější mi je Milošova tvorba kulturněhistorická, kde jsme si dokonale rozuměli. V době, kdy jsem ještě mohl přednášet, jsem vodil své posluchače do Janáčkova muzea v jehož hudební síni jim Štědroň vykládal o hudbě doby raného novověku, když ještě nepřednášel pravidelně na fakultě. Tam je začátek našich pozdějších společných přednášek. V době kdy jsem přednášet nesměl, ale mohl zůstat u řemesla, jsem poznal blahodárnost solidarity nejen u kolegů vlastního oboru, ale zejména u archeologů, kunsthistoriků a hudebních vědců. Někde jsem se již o tom zmínil a vyjádřil jim svou vděčnost, ale zde bych chtěl uvést, že jsem se stal v tom fascinujícím prostředí hudební vědy téměř „hudebním vědcem“. Nejen spoluprací na Hudebním slovníku a účastí na různých konferencích a sympoziích, kam mne zvali, ale především psaním do časopisu *Opus Musicum*, kde mi byla umožněna kulturní publicistika.

Tam jsem s Milošem napsal několik článků společně a poznal jsem jeho úžasnou schopnost autorské spolupráce, která šla tak daleko, že jsme po dohodě o určitém tématu mohli v textu jeden na druhého střídavě a plynule navazovat. Jeho improvizací schopnosti jsou neuvěřitelné. Opírají se o univerzální vzdělanost, kterou jsem mu vždy záviděl; všechny ty knihovny, které přečetl, si pamatuje, dovede na vhodném místě citovat, rozvíjet nebo parodovat a negovat. Je doma v celé historii kultury. Jeho hudebně - historické studie jsou profesionálně historické, opřené o archiv, prameny i metody a praktiky historiografie. Myslím, že jako společenský vědec a intelektuál patří do onoho silného proudu myšlení, který je na historii založen, že jeho vědecký diskurz je skutečně hudebně - historický a že u něho historie není jen rámcem, paralelou, ale matricí hudební kultury. Je to hudební skladatel a univerzální intelektuál, jakých je méně než málo. Naštěstí nestárne. Je však stále nedostižitelnější, takže jde jen o to, potkat ho někde na správním místě v jeho městě Brně a navázat na rozhovor, který trvá už desítky let a vždy potěší, inspiruje a vytvoří dobrou náladu.